

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının Öngördüğü Coğrafi Becerilere Ders Kitaplarında Erişi Düzeyi

Aslı Aslan¹

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Eskişehir, Türkiye

Özet

Sosyal Bilgiler dersi okulda öğrencilerin coğrafi becerilerle karşılaştıkları ilk derstir. Bu ders tarih, coğrafya, vatandaşlık, hukuk, ekonomi, psikoloji, sosyoloji gibi birçok sosyal bilimin bir araya getirilmesi ile oluşturulmuş disiplinler arası bir derstir. 2005 yılında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yenilenen ders programları yapılandırmacı bir anlayışla hazırlanmış ve programlarda sadece kazanımlar değil aynı zamanda çeşitli değerler ve becerilerin de kazandırılması amaçlanmıştır. Program doğrultusunda ders kitapları da tekrar düzenlenmiş ve yeni kitaplarda kazanım-beceri ilişkisi kurularak, beceri kazandırmaya yönelik etkinliklere yer verilmiştir. 2018’de tekrar güncellenen Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda 27 beceri yer almaktadır. Bu becerilerden çevre okuryazarlığı, değişim ve sürekliliği algılama, gözlem, harita okuryazarlığı, konum analizi, mekânı algılama, tablo, grafik ve diyagram çizme ve yorumlama, zaman ve kronolojiyi algılama becerileri coğrafi beceriler olarak tespit edilmiştir. Bu çalışmada 4.-7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında, yukarıda bahsi geçen coğrafi becerilere erişim düzeyinin ne olduğu, nitel araştırma tekniklerinden doküman incelemesi yoluyla incelenmiştir. Araştırmanın sonucunda ders kitaplarında coğrafi becerilere yeteri kadar yer verilmediği, kitapların beceriden daha çok nicel olarak kazanımın içeriğini doldurmaya odaklandığı sonucuna ulaşılmıştır. Buradan hareketle ders kitaplarının yazılmasında mutlaka kazanım-beceri ilişkisinin kurulması ve kazanım içeriklerinin öğrencilere ilgili becerileri kazandıracak şekilde yapılandırılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Coğrafi Beceriler, Sosyal Bilgiler Ders Kitabı, Sosyal Bilgiler Öğretim Programı

Atıf:

Aslan, A. (2021). Sosyal bilgiler dersi öğretim programının öngördüğü coğrafi becerilere ders kitaplarında erişim düzeyi. *Eğitimde Yenilikçi Araştırmalar Dergisi (INNER)*, 3(2), 39-49.

Makale Türü	Başvuru Tarihi	Kabul Tarihi	Yayın Tarihi
Araştırma Makalesi	14.10.2021	27.11.2021	31.12.2021

¹YL öğrencisi: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Bilgiler Eğitimi, cansas_113@hotmail.com

Ders kitabı, bir eğitim programında yer alan hedef, içerik, öğrenme süreci ile ölçme değerlendirme öğelerine uygun bir şekilde hazırlanmış basılı bir öğretim materyali olarak tanımlanabilir. Ders kitaplarının rolü ülkede uygulanan eğitim sistemine, öğretmenin derste kullandığı yönteme göre dönem dönem değişmekle birlikte sınıf içinde öğrencilere derli toplu bilgiler vermesi bakımından öğretmenden sonra akla gelen ilk doğru bilgi kaynağıdır. Ders kitapları kullanımı kolay, öğrencinin rahat ulaşabileceği, sürekli kullanılan, bilgilerin doğrudan, derli toplu bir şekilde verildiği, öğrenme öğretme sürecinde en yaygın kullanılan ders aracıdır (Artvinli, 2010).

Kazanımlar doğrultusunda, programda öngörülen değer ve becerileri kazandırmaya yönelik hazırlanmış bir ders kitabı öğrenci ve öğretmenlere büyük yarar sağlar ve öğretmene rehberlik eder. Bu nedenlerle ders kitapları eğitim öğretimde en çok ve hatta bazen tek kaynak olarak kullanılan ders materyalidir. Ders kitaplarına ulaşmak kolay olduğu için, pek çok öğretmen halen eğitim öğretim sürecinde kitapları temel kaynak olarak görmekte ve derslerini ona göre işlemektedir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta ders kitaplarının öğretmenler için değil öğrenciler için hazırlandığı gerçeğidir. Dolayısıyla öğrencilerin en kolay ulaşabileceği kaynak olan ders kitaplarındaki etkinliklerin kazanımlarla beraber coğrafi becerileri kazandıracak şekilde ele alınması gerekmektedir.

Akıllı tahtaların okullarda kullanılmasıyla beraber sınıf içinde ders kitabı dışında öğrenciler teknolojik araçlar ile de karşılaşmaya başlamıştır. Başta EBA (Eğitim Bilişim Ağı) olmak üzere çeşitli eğitim platformları aracılığıyla dersler videolar ve çeşitli görseller aracılığıyla işlenmeye başlanmış, ders kitabına bağımlılık kısmen de olsa azalmıştır. Ancak buna rağmen sınıfta hala ders kitabına bağlı kalarak ders işleyen, ders kitabının dışına çıkmayan ve çıkmak istemeyen öğretmenler de vardır. Ders kitapları, öğretmenler için değil öğrenciler içindir, dolayısıyla ders sırasında öğretmenin tek kaynak olarak ders kitabını kullanması, ders kitabının dışına çıkmaması, etkinlikler için sadece ders kitabından faydalanması da doğru bir yaklaşım değildir.

Sosyal Bilgiler ve Coğrafya

Coğrafya doğa bilimleri ile sosyal bilimler arasında bağ kuran bir disiplindir. Bundan dolayıdır ki, okullarda coğrafya ile ilgili konulara Hayat Bilgisi, Fen ve Teknoloji ile Sosyal Bilgiler derslerinde yer verilmiştir. İlköğretim birinci kademedeki coğrafya ile ilgili konular Hayat Bilgisi ile başlamakta, 4.sınıftan, 7.sınıfa kadar Sosyal Bilgiler ile devam etmektedir.

Nitelikli bir coğrafya eğitimi ile ülkede ve dünyada meydana gelen doğal ve beşerî problemlere coğrafi bir bakış açısı ile bakılabilir. Coğrafya eğitimi öğrencilerin problem çözme becerilerini kazanmasına yardım edebilir. Yapılan gezi-gözlem çalışmalarıyla öğrenciler çevreyi, toplumu daha iyi tanıyabilir, toplumsal sorunları daha iyi kavrayabilir. Coğrafya eğitimi dünyayı anlayan ve yorumlayan bireyler yetiştirmede etkilidir. Çünkü öğrencilere dünyayı tanıtır, dünyadaki sorunlara değinir, güncel olayları ele alır. Böylece öğrencilerin dünya sorunlarına karşı duyarlı olmasını ve çözüm üretebilmelerini sağlar (Aknoğlu, 2006).

Yaşadığı çevreyi tanıma, çevreyle ilişkisini sağlıklı şekilde devam ettirme becerisi her birey için önemlidir. Bu becerilerin kazanılma süreci ailede başlar, okul ile devam eder. “İyi bir çevre okuryazarı olmak, iyi bir insan-çevre ilişkisi oluşturmak, insanın ve çevrenin zarar görmesini engelleyecek bilinci kazanmak ancak sosyal bilgiler eğitimi ile mümkün olmaktadır” (Ceylan, Çoban, 2021).

Sosyal bilgiler öğretim programında yer alan coğrafya kazanımlarının uygulamaya yansması özellikle çevreyle ilgili sorunların çözümüne büyük katkılar sağlayacaktır. Ancak hem sosyal bilgiler hem de coğrafya ülkemizde sadece okullarda okutulan birer ders olarak görülmekte, sosyal bilimlerin önemi göz ardı edilmekte ve sadece fen ve matematik derslerindeki başarıya daha fazla odaklanılmaktadır.

Sosyal Bilgiler Öğretim Programı 2018 yılında güncellenmiş ve özel amaçlar bölümünde aşağıdaki coğrafi amaçlara yer verilmiştir:

- Yaşadığı çevre ile dünyanın genel coğrafi özelliklerini tanıyarak insan ile çevre arasındaki etkileşimi açıklamaları ve mekânı algılama becerilerini geliştirmeleri,
- Doğal çevrenin ve kaynakların sınırlılığının farkına varıp çevre duyarlılığı içerisinde doğal kaynakları korumaya çalışmaları ve sürdürülebilir bir çevre anlayışına sahip olmaları,
- Ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlılık göstermeleri (MEB, 2018).

Programın öğrenme alanları ve kazanımları incelendiğinde İnsanlar, Yerler ve Çevreler öğrenme alanının tamamen coğrafyaya ayrıldığı, Üretim, Dağıtım ve Tüketim öğrenme alanı ile Küresel Bağlantılar ile ilgili kazanımların da doğrudan olmasa bile coğrafya ile ilgili olduğu görülmektedir.

Beceri, kişinin, yatkınlık ve öğrenime bağlı olarak, bir işi başarma, bir işlemi ereğine uygun olarak, gerektiği gibi sonuçlandırma yeteneği demektir (TDK, 2020). MEB ise, uygun öğrenme ve öğretim ortamında bireyin, hazır bulunuşluk düzeyine göre düşünsel ve davranışsal bir çabaya girmesi sonucu bir işi kolaylıkla ve ustalıkla yapar hale gelmesi şeklinde tanımlamıştır (MEB, 2005). Yeni programda değer ve beceriler kazanımlarla ilişkilendirilmiştir ve bu bağlamda 27 tane beceriye yer verilmiştir.

Tablo 1

Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Verilen Beceriler (MEB, 2018)

1. Araştırma	15. Kanıt kullanma
2. Çevre okuryazarlığı	16. Karar verme
3. Değişim ve sürekliliği algılama	17. Konum analizi
4. Dijital okuryazarlık	18. Medya okuryazarlığı
5. Eleştirel düşünme	19. Mekânı algılama
6. Empati	20. Öz denetim
7. Finansal okuryazarlık	21. Politik okuryazarlık
8. Girişimcilik	22. Problem çözme
9. Gözlem	23. Sosyal katılım
10. Harita okuryazarlığı	24. Tablo, grafik ve diyagram çizme ve yorumlama
11. Hukuk okuryazarlığı	25. Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma
12. İletişim	26. Yenilikçi düşünme
13. İş birliği	27. Zaman ve kronolojiyi algılama
14. Kalıp yargı ve önyargıyı fark etme	

Dolayısıyla bu çalışmada problem cümlesi “Sosyal bilgiler ders kitaplarında, Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın ön gördüğü coğrafi becerilere erişimi düzeyi nedir?” şeklinde belirlenmiştir. Bu probleme cevap vermek için aşağıdaki alt problemler oluşturulmuştur:

- 2020-2021 eğitim öğretim yılında ülkemizde okutulan 4-7. Sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın öngördüğü coğrafi becerilere erişimi düzeyi nedir?
- Her kademede yer alan Sosyal bilgiler ders kitabındaki etkinliklerin coğrafi becerileri kazandırmaya etkisi nedir?

Yöntem

Araştırma Deseni

Bu çalışma ele alınan konunun özelliğine uygun olarak, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi ile yapılmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2013) doküman incelemesi yöntemini araştırılmak istenen olay ve olgularla ilgili bilgi içeren yazılı materyallerin incelenmesi olarak tanımlamıştır.

Veri Kaynakları

Araştırmada kullanılan ana dokümanlar (2020-2021 Eğitim öğretim yılında MEB tarafından okutulmasına karar verilen ve tebliğler dergisinde yayınlanan Sosyal Bilgiler ders kitapları şunlardır:

Tablo 2

Araştırmanın Ana Dokümanları

Kitap	Yazar	Yayınevi
4.sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı	Sami TÜYSÜZ	Tuna Yayıncılık
5.sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı	Seçil Büket HARUT	Ata Yayıncılık
6.sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı	Erhan ŞAHİN	Anadol Yayıncılık
7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı	Hikmet AZER	EKOYAY)

Verilerin Toplanması

Araştırmada veri kaynağı olarak 2020-2021 eğitim öğretim yılında MEB tarafından okullarda ders kitabı olarak okutulan 4-5-6 ve 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitapları temel alınmıştır. Ders kitaplarının yanında Sosyal Bilgiler Öğretim Programı incelenmiştir. Bulgular her sınıf için başlıklar altında düzenlenerek verilmiştir.

Bulgular

Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın Öngördüğü Coğrafi Becerilere Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Erişimi Düzeyi

4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Coğrafi Beceriler ve Konu İlişkisi

4.Sınıf sosyal bilgiler dersinde, coğrafya ile ilgili toplam 11 kazanıma yer verilmiştir. Bu kazanımların öğrencilere verilmesi için öngörülen ders saati ise 38’dir. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın 4.sınıfında İnsanlar-Yerler-Çevreler, Üretim-Dağıtım ve Tüketim, Küresel Bağlantılar öğrenme alanlarında coğrafya kavramları kapsamında yer alan beceriler ve ders

kitabında ilgili becerilere ait konular ile hangi coğrafi becerilere yer verildiği Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3

4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Yer Verilen Coğrafi Beceriler ve Konu İlişkisi

Öğrenme Alanı	Konular	Ders Kitabında Yer Verilen Beceri
İnsanlar Yerler Çevreler	Yönlerimiz Yer Tarifi Yapalım Çevremizde Neler Var. Hava Durumu Yaşadığım Yer Doğal Afetlere Hazır Olalım	Mekân algılama, Harita kullanma, Konum analizi, Tablo, grafik, diyagram çizme ve yorumlama
Üretim Dağıtım Tüketim	Ailemde ve Çevremde Ekonomik Faaliyetler	-----
Küresel Bağlantılar	Ülkeleri Tanıyalım Komşularımız Türk Cumhuriyetleri Farklı Kültürler Dünya Farklılıkları Güzel	Araştırma

4. Sınıf sosyal bilgiler ders kitabı incelendiğinde İnsanlar-Yerler-Çevreler, Üretim-Dağıtım ve Tüketim ile Küresel Bağlantılar öğrenme alanlarında coğrafya ile ilgili becerilere yer verildiği tespit edilmiştir.

Kitapta, İnsanlar-Yerler ve Çevreler öğrenme alanında 51 görsel, 22 soru, 8 etkinlik, 1 ölçme değerlendirme; Üretim-Dağıtım ve Tüketim öğrenme alanında 15 görsel, 4 soru, 2 etkinlik ve 1 ölçme değerlendirme ve Küresel Bağlantılar öğrenme alanında ise 39 görsel, 10 soru, 1 etkinlik ve 1 ölçme değerlendirme yer almaktadır. Ders kitabında yer alan görseller, sorular, ders içi ve ders dışı etkinlikler kazanımlarla ilişkilidir. Ancak coğrafi beceriler açısından bakılırsa sadece İnsanlar-Yerler ve Çevreler öğrenme alanındaki konuların doğrudan coğrafya becerileri ile ilgili olduğu anlaşılır. Üretim-Dağıtım-Tüketim öğrenme alanında sadece Ailemde ve Çevremdeki Ekonomik Faaliyetler konusu coğrafya ile ilgiliyken, konunun işlenişinde coğrafi becerilere yer verilmediği görülmektedir. Küresel Bağlantılar öğrenme alanındaki ilk 3 konu coğrafya ile ilgili olmakla birlikte yine beceriler kısmında coğrafi becerilere yer verilmediğini sadece araştırma becerisinin coğrafya ile dolaylı olarak ilişkili olduğu söylenebilir.

Ders kitabının içerik kısmında ise görsel açıdan oldukça zengin olduğu söylenebilir. Konularla ilgili resimler, grafikler, haritalar, tablolar öğrencinin ilgisini çekecek niteliktedir. Sorular öğrencilerin coğrafi sorgulama becerisini geliştirecek düzeydedir, öğrenme alanları sonlarında verilen ölçme değerlendirme soruları da öğrenme alanını kapsayıcı çeşitli nitelikte (boşluk doldurma, doğru-yanlış, eşleştirme, test) sorular içermekle beraber öğrencilerin kendi öz değerlendirmelerini yapabilecekleri bir bölüm bulunmamaktadır.

5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Coğrafi Beceriler ve Konu İlişkisi

5. Sınıf sosyal bilgiler dersinde, coğrafya ile ilgili toplam 12 kazanıma yer verilmiştir. Bu kazanım ve becerilerin öğrencilere verilmesi için öngörülen ders saati ise 41'dir.

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın 5. sınıf Kültür ve Miras, İnsanlar-Yerler-Çevreler, Üretim-Dağıtım ve Tüketim, Küresel Bağlantılar öğrenme alanlarında coğrafya kavramları kapsamında yer alan beceriler ve ders kitabında ilgili becerilere ait konular Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4

5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Yer Verilen Coğrafi Beceriler ve Konu İlişkisi

Öğrenme Alanı	Konular	Ders Kitabında Yer Verilen Beceri
Kültür ve Miras	Ülkemin Güzellikleri Zengin Kültürümüz Geçmişten Günümüze Kültürümüz	Araştırma
İnsanlar Yerler Çevreler	Haritalar Ne Diyor? İklimin Yaşamımıza Etkisi Nüfus ve Yerleşme Neden oldu? Doğal Afetler ve Etkileri	Harita okuryazarlığı, Çevre okuryazarlığı Gözlem
Üretim Dağıtım Tüketim	Yaşadığımız Yer ve Çevredeki Ekonomik Faaliyetler. Çevremizdeki Meslekler Ekonomik Faaliyetler ve Sosyal Hayat	Araştırma
Küresel Bağlantılar	Ekonomiye Katkımız Barışa Giden Yolculuk Geçmişten Geleceğe Armağan: Ortak Miras	Araştırma

5. Sınıf sosyal bilgiler ders kitabı incelendiğinde 2., 3., 5. ve 7. ünitelerin coğrafi becerileri kapsayan konular içerdiği görülmektedir. Bu ünitelerden bazıları doğrudan coğrafi kazanımlar içerirken (3. Ünite) bazılarının ise dolaylı olarak coğrafya ile ilgili olduğu söylenebilir (2, 5 ve 7.ünite). Kültür ve Miras öğrenme alanındaki konular daha çok beşerî coğrafya ile ilgili konular olup, coğrafi beceri kapsamında dolaylı olarak araştırma becerisi verilmiştir. İnsanlar, Yerler ve Çevreler öğrenme alanındaki tüm konular ve kazanımlar coğrafya ile ilgilidir. Harita ve çevre okuryazarlığı ve gözlem becerisi konular içinde yeterli bir şekilde verilmiştir.

Bu öğrenme alanında 75 görsel, 7 soru, 10 etkinlik ve 1 ünite sonu değerlendirme bulunmaktadır. Bahsi geçen coğrafi becerilere ulaşma düzeyi yeterli seviyededir. Üretim-Dağıtım ve Tüketim öğrenme alanında ise 29 görsel, 5 soru, 5 etkinlik ve 1 ünite sonu değerlendirme bulunmaktadır. Bu öğrenme alanındaki konular daha çok ekonomi ile ilgili konular olsa bile beşerî coğrafya ile ilişkilendirilerek verilmiştir. Küresel Bağlantılar öğrenme alanında da yine aynı durum söz konusudur. Konular ekonomi ile bağlantılı olmakla beraber

yine beşerî coğrafya bağlamında işlenmiştir. Öğrenme alanında coğrafya ile ilişkili 39 görsel, 7 soru, 6 etkinlik ve 1 ünite sonu değerlendirme bulunmaktadır. Araştırma becerisini ise yine dolaylı yoldan coğrafya ile ilişkilendirilebilir. 5. Sınıf sosyal bilgiler kitabında yine coğrafya kazanımlarının İnsanlar, Yerler ve Çevreler öğrenme alanında yoğunlaştığını görüyoruz. Burada da coğrafi becerilerden sadece harita ve çevre okuryazarlığı ile gözlem becerisine yer verilmiş, bunun dışındaki coğrafi becerilere yer verilmemiştir. Dolayısıyla kitabın genelinde, coğrafi becerilere erişim düzeyinin yeterli olmadığı söylenebilir.

6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Coğrafi Beceriler ve Konu İlişkisi

6. Sınıf sosyal bilgiler dersinde, coğrafya ile ilgili toplam 9 kazanıma yer verilmiştir. Bu kazanım ve becerilerin öğrencilere verilmesi için öngörülen ders saati ise 30'dur.

Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın 6. sınıf, İnsanlar-Yerler-Çevreler, Üretim-Dağıtım ve Tüketim, Küresel Bağlantılar öğrenme alanlarında coğrafya kavramları kapsamında yer alan kazanımlar ve ders kitabında ilgili becerilere ait konular Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5

6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Yer Verilen Coğrafi Beceriler ve Konu İlişkisi

Öğrenme Alanı	Konular	Ders Kitabında Yer Verilen Beceri
İnsanlar Yerler Çevreler	Coğrafi Konumu Öğreniyorum Türkiye'nin Fiziki Coğrafya Özellikleri Türkiye'nin Beşerî Coğrafya Özellikleri Dünya'da İklim ve Yaşam	Mekân algılama Harita okuryazarlığı
Üretim Dağıtım Tüketim	Kaynakların Ülke Ekonomisindeki Yeri Kaynakların Bilinçsiz Kullanımı Yatırım ve Pazarlama Vergimi Ödüyorum Nitelikli İnsan Gücü Mesleğimi Seçiyorum	Araştırma
Küresel Bağlantılar	Türk Cumhuriyetleri ve Komşu Ülkelerle İlişkiler Ülkemizin Ekonomik İlişkileri Ülkemizin Üstlendiği Uluslararası Roller	Araştırma

6. Sınıf sosyal bilgiler ders kitabında coğrafya ile ilgili konulara İnsanlar, Yerler, Çevreler öğrenme alanı ile Üretim, Dağıtım ve Tüketim ile Küresel Bağlantılar öğrenme alanında yer verildiği görülmektedir. 3. Ünite olan ve İnsanlar-Yerler-Çevreler öğrenme alanında mekân algılama ve harita okuryazarlığı becerisinin doğrudan verildiği görülmektedir. Bu öğrenme alanında 82 görsel, 14 soru, 8 etkinlik ve 1 ünite sonu değerlendirme bölümü bulunmakla beraber, öğrencilerin kendilerini değerlendirmeleri için öz değerlendirme formu yer almaktadır.

Üretim, Dağıtım ve Tüketim öğrenme alanında yer alan konular hem coğrafya hem de ekonomi ile ilgili olup, konular her iki disiplinden yararlanarak ortak bir şekilde verilmeye çalışılmıştır. Bu durum sosyal bilgiler dersinin disiplinler arası bir yaklaşımla verildiğinin örneklerinden biridir. Ünite de işlenen kavramlar beşerî coğrafya konuları ile ilgili olmakla beraber, doğrudan bir coğrafi beceriye yer verilmemiştir. Araştırma becerisi ise dolaylı olarak coğrafya ile ilişkilendirilebilir. Öğrenme alanında coğrafya ile ilişkili 75 görsel, 11 soru ve 4 etkinlik, 1 ünite sonu değerlendirme ile öğrenci öz değerlendirme formu bulunmaktadır. Küresel Bağlantılar öğrenme alanında yine kitapta işlenen konular coğrafya ile ilgili olmakla beraber (ülkeler coğrafyası), konular yine ekonomi ile ilgili olarak verilmiş ve bu nedenle doğrudan bir coğrafi beceri verilmemiştir. Coğrafya ile ilgili olduğu düşünülen konularda 31 görsel, 6 soru ve 3 etkinlik bulunmaktadır, ünite sonu değerlendirme soruları yer almaktadır. Diğer 4. Ve 5. Sınıf sosyal bilgiler kitaplarında olduğu gibi 6. sınıf ders kitabında da coğrafi becerilerin 3. Ünite de yoğunlaştığı tespit edilmiştir.

Diğer öğrenme alanlarında konular coğrafya ile ilgili olsa bile doğrudan bir coğrafi beceriye yer verilmemiştir.

7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Coğrafi Beceriler ve Konu İlişkisi

7. Sınıf sosyal bilgiler dersinde coğrafya ile ilgili toplam kazanım sayısı 7, bu kazanımların verilmesi için ayrılan ders saati ise 23'tür. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın 7.sınıf, İnsanlar-Yerler-Çevreler, Üretim-Dağıtım ve Tüketim, Küresel Bağlantılar öğrenme alanlarında coğrafya kavramları kapsamında yer alan beceriler ve ders kitabında ilgili becerilere ait konular tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6

7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Yer Verilen Coğrafi Beceriler ve Konu İlişkisi

Öğrenme Alanı	Konular	Ders Kitabında Yer Verilen Beceri
İnsanlar Yerler Çevreler	Yeryüzünde Yaşam Nüfusumuz Neden ve Sonuçlarıyla Göç	Tablo, grafik, diyagram çizme ve yorumlama
Üretim Dağıtım Tüketim	Toprak Ana Geçmişten Günümüze Üretim Araçları	Değişim ve sürekliliği algılama Zaman ve kronolojiyi algılama
Küresel Bağlantılar	Yurtta Barış Dünyada Barış Bizde Varız	-----

Ders kitabı incelendiğinde coğrafi becerilere ait konuların İnsanlar, Yerler ve Çevreler öğrenme alanında yoğunlaştığı görülür. Bu alanda daha çok beşerî coğrafya konularına yer verilmeyle beraber, görsellerin yanı sıra tablo ve grafikler verildiği, 33 görsel, 14 etkinlik, 23 soru, 1 ünite sonu değerlendirme ve öğrenci öz değerlendirme formunun yer aldığı tespit edilmiştir. Tablo, grafik, diyagram çizme ve yorumlama becerisinin doğrudan verildiğini ve kitaptaki tablo ve grafiklerle bu becerinin kazandırılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Konular coğrafya ile birlikte tarih ve ekonomi ile ilişkilendirilerek verilmiştir. Coğrafi beceri olarak, tablo, grafik, diyagram çizme ve yorumlama becerisi verilmiş ancak konular coğrafya, tarih ve ekonomi ile ilişkilendirilerek verilmiştir. Öğrenme alanında 9 görsel, 7

etkinlik, 11 soru ve yine ünite sonu değerlendirme soruları bulunmaktadır. Küresel Bağlantılar öğrenme alanındaki konularda coğrafya ile ilgili kavramlar yer almakla beraber yine ekonomi ve hukuk ile ilgili kavramlar yer almakta, doğrudan bir coğrafi beceriye yer verilmemektedir. Coğrafya ile ilgili konular 16 görsel ile desteklenmiş, 5 etkinlik, 11 soru ve ünite sonu değerlendirme soruları ile değerlendirme yapılmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında coğrafi becerilere erişim düzeyi incelenmiş ve programda verilen coğrafi becerilere erişim düzeyinin ders kitaplarında yeterli düzeyde olmadığı sonucuna varılmıştır. Ders kitabından önce Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'na bakıldığında, programda 27 beceri alanı verilmiştir ve bu 27 beceriden 8 beceri doğrudan coğrafyaya aittir. Bunlar çevre okuryazarlığı, değişim ve sürekliliği algılama, gözlem, harita okuryazarlığı, konum analizi, mekânı algılama, tablo, grafik ve diyagram çizme ve yorumlama, zaman ve kronolojiyi algılama becerileridir. Öncelikle, programda yer alan kazanımlara ait coğrafi becerilere yeterli düzeyde yer verilmediğini, daha çok harita okuryazarlığı, tablo, grafik, diyagram hazırlama ve yorumlama becerilerinin üzerinde durulduğu ve bunun yansımalarının da ders kitaplarında görüldüğü söylenebilir.

Gözlem, mekânı algılama, konum analizi, değişim ve sürekliliği algılama gibi becerilere yeteri kadar yer verilmemiş ve bunların bir kısmı doğrudan coğrafya ile değil tarih, ekonomi, hukuk gibi alanlarla ilişkilendirilerek verilmiştir. Ders kitaplarına bakıldığında 4. sınıftan 7. sınıfa kadar coğrafya ile ilgili becerilerin İnsanlar, Yerler ve Çevreler öğrenme alanında doğrudan verildiği, Üretim-Dağıtım ve Tüketim öğrenme alanı ile Küresel Bağlantılar öğrenme alanında konuların ve becerilerin doğrudan coğrafya ile ilgili olarak verilmediği görülmektedir.

Ders kitaplarında verilen etkinlikler ve kullanılan görseller öğrencilere doğrudan coğrafi beceri kazandırmaktan ziyade kazanımların içeriğini doldurmak için genelde alt düzey taksonomik seviyelerdeki etkinlikleri kapsamaktadır. Çünkü ders kitaplarındaki sorular, görsel içeren boşluk doldurmalar, eşleştirme soruları gibi öğrenciye yönelik etkinlikler taksonomik olarak bilişsel alanın tamamen temel düzeyinde olup öğrencilere beceri kazandıracak bir yapıda değildir. Beceri kazanabilmek için öğrencileri merkeze alan ve onlara uygulama yaptıran gerekirse sınıf dışına çıkaran, gözlem yaptıran, yaparak yaşayarak öğrenmelerini sağlayan bir nitelikte etkinlikler tasarlanmalıdır. Yine ders kitaplarında öğrencilere coğrafi beceri kazandırmaya yönelik proje veya performans ödevlerinin neredeyse hiç yer almadığı söylenebilir. Proje ve performans ödevleri ders kitaplarından ziyade öğretmenlerin inisiyatifine bırakılmıştır. Ayrıca sadece kitap üzerinden yapılan etkinliklerle coğrafi becerilerin kazandırılması oldukça zordur, bu etkinlikler de zaten beceriden ziyade kazanımların içeriğini doldurmak için öğretmen tarafından “konuyu işleyen” bir yapı arz etmektedir.

- Beceri kazandırma ve buna uygun etkinlik tasarlama konusunda öğretmenlere hizmet içi eğitim verilebilir ve öğretmenlerin bu alanda kendilerini geliştirmeleri sağlanabilir.
- Coğrafi beceri kazandırmada ders kitapları tek başına yeterli değildir. Coğrafi beceriler sadece kitaptaki etkinlikleri, boşluk doldurmaları, testleri yaparak kazanılabilecek beceriler değildir. Sosyal bilgiler ders kitabında coğrafi beceriler kazandırabilmek için öğrencilerin fiziksel olarak daha aktif olabileceği, onların sınıf içi ve dışında yapabileceği etkinliklere (gezi, gözlem gibi) yer verilmelidir.

- Ders kitaplarında sadece birkaç beceri ön plana çıkarılmış olup, örneğin konum analizi ve mekânı algılama becerilerine dair etkinliklere yer verilmemiştir. Bu nedenle programda verilen coğrafi becerilerin tamamının ders kitaplarında yer alması ve dengeli bir şekilde dağıtılması önerilmektedir.

Kaynaklar

Akinođlu, O. (2006). Coğrafiya eğitimi ve toplum. *Marmara Coğrafiya Dergisi, Sayı 13*, s.26-48.

- Altay, N. (2020). Ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarının beceriler açısından incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41, 276-297.
- Artvinli, E. (2009), Coğrafya Programının Öngördüğü Coğrafi Becerilere 9. Sınıf Coğrafya Ders Kitabında Erişi Düzeyi, *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2), 50-66.
- Artvinli, E., Kaya, N. (2010). Ortaöğretim coğrafya 11 ders kitabının coğrafi becerileri gerçekleştirilebilir düzeyi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14(1), 305- 320.
- Azer, H., (2019). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı*, EKOYAY Eğitim Yayıncılık Matbaacılık, Ankara.
- Canbaba, Z. (2020). Sosyal bilgilerde beceri eğitimi. *Uluslararası Alan Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 34-39.
- Ceylan, M., Çoban, A. (2021). 4. Sınıf sosyal bilgiler programı öğrenme alanlarında yer alan coğrafya konularının öğretilmesinde karşılaşılan sorunlar hakkında öğretmen görüşleri. *TÜBAD Cilt VI, Sayı I*, 105-113.
- Harut, S., B. (2020). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu 5.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı*, Ata Yayıncılık, Ankara.
- Kaçar, T., Bulut, B. (2020). Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve 4-7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Coğrafya Kavramları Bağlamında Değerlendirilmesi, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (2), 652-679.
- MEB. (2018). *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (4-7. Sınıflar)*, Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara.
- Semerci, Ç. (2004). İlköğretim Türkçe ve Matematik Ders Kitaplarını Genel Değerlendirme Ölçeği, *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28(1), 49-54.
- Şahin, E. (2019). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı*, Anadolu Yayıncılık, Ankara.
- Tüysüz, S. (2019). *İlkokul 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı*, Tuna Matbaacılık, Ankara.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (9. Baskı), Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Yazar Hakkında

Aslı Aslan: Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı bir ortaokulda sosyal bilgiler öğretmeni olarak çalışmakta olup, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Bilgiler Eğitimi alanında yüksek lisans yapmaktadır.

Etik Standartlar

İnsan ile çalışma yapılmadığından herhangi bir etik kurul izni alınmamıştır.